

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

**ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ
ΑΠΟ ΤΗ
ΓΛΩΣΣΟΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ
ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΤΟΥ 1917**

ΤΕΥΧΟΣ ΠΕΡΙΛΗΨΕΩΝ

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Εισαγωγή στη θεματική του Συνεδρίου

Νίκος Π. Τερζής

Η πραγματοποίηση του συνεδρίου αυτού, με την συμπλήρωση εκατονταετίας από τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες του 1917, αποσκοπεί, προφανώς, στην επικαιροποίηση των σημαντικών πρωτοβουλιών που ανέλαβαν οι εκπρόσωποι του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού· η νέα προσέγγιση των εκπαιδευτικών μας πραγμάτων του 1917, που συγκεκριμενοποιήθηκε το 1929, διέγραψε μια πορεία εφαρμογών, αναστολών ή και παλινρθώσεων, έως ότου, κατά έναν τρόπο, δημιουργήσει ένα νέο αποτέλεσμα.

Βέβαια, η διαδρομή αυτή δεν ανέδειξε μόνον την απόσταση μεταξύ στόχων και επιτεύξεων, αλλά παρέδωσε και δείγματα θετικά, που, άλλοτε, έμειναν χωρίς συνέχεια και, άλλοτε, αλλοιώθηκαν.

Η νηφαλιότητα που εξασφαλίζει η χρονική απόσταση και η χρόνια εκπαιδευτική μας κακοδαμονία παρέχουν, τις ημέρες αυτές, την ευκαιρία στους Έλληνες παιδαγωγούς, γονιμοποιώντας ιστορικά τις επιτεύξεις του παρελθόντος, να αναζητήσουν και να διατυπώσουν προτάσεις διεξόδου από μια κρίση που ενδημεί.

Παιδεία και κόμμα: ο εκπαιδευτικός δημοτικισμός στο Μεσοπόλεμο

Δημήτρης Κ. Μαυροσκούφης

Η παρούσα ανακοίνωση επιχειρεί να θέσει – και λιγότερο να απαντήσει – ερωτήματα με βάση υποθέσεις εργασίας που αφορούν την πορεία και τις πιθανές μεταλλάξεις του μεταρρυθμιστικού προγράμματος του κινήματος που ονομάστηκε «εκπαιδευτικός δημοτικισμός» κυρίως κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, ουσιαστικά από το 1923 μέχρι και τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου. Ξεκινώντας από μια σύντομη κριτική επισκόπηση του προγράμματος των εκπαιδευτικών δημοτικιστών, όπως αυτό διατυπώθηκε στο πλαίσιο του «Εκπαιδευτικού Ομίλου» και κάνοντας τις απαραίτητες αναφορές στην πολυσυλλεκτικότητα του «Ομίλου», τις διαφοροποιήσεις των μελών του, τη σύνδεσή τους με την εξουσία, ειδικότερα με το κόμμα των Φιλελευθέρων, και τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή, εστιάζει στις διεργασίες και τις ιδεολογικές αντιθέσεις στο εσωτερικό του κινήματος, στη σχέση μελών του με την πολιτική εξουσία και τα κόμματα μετά το 1923, δίνοντας έμφαση στις χρήσεις της δημοτικής γλώσσας, στην εκπαιδευτική πολιτική της περιόδου, στην αφομοιωτική πολιτική των βενιζελικών αναφορικά με τους ξενόφωνους, ιδίως τους σλαβόφωνους και τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης, στις εφαρμογές του Σχολείου Εργασίας και τις επιδράσεις της Μεταρρυθμιστικής Παιδαγωγικής κ.λπ. Τα σχετικά ερωτήματα τίθενται στο πλαίσιο των πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών της εποχής και σε συσχέτιση με την αγωνιώδη αναζήτηση της ελληνικότητας από την πλευρά των φιλελεύθερων πολιτικών και διανοουμένων μέσα στο διεθνές περιβάλλον, με την άνοδο του φασισμού και του ναζισμού, τη δράση του κομμουνιστικού κινήματος, καθώς και τις συντηρητικές αντιδράσεις.

Από το «Σολωμό» στη συνεργασία με τον Εκπαιδευτικό Όμιλο: η τολμηρή πολιτική επιλογή του Ελευθερίου Βενιζέλου ως προς το γλωσσικό ζήτημα

Στέλλα Αλιγιζάκη

Έχει παρατηρηθεί ότι, όταν ο Βενιζέλος ερχόταν στην Ελλάδα από την Κρήτη το 1909, κουβαλούσε στις αποσκευές του βιώματα, απόψεις, ιδεολογικές καταβολές, που θα αναδείκνυαν την ελλαδική πολιτική του παρέμβαση σε μεγάλο βαθμό συνέχεια της κρητικής του δράσης. Αν αυτό διακρίνεται στο πολιτικό επίπεδο, δεν είναι δύσκολο να επιβεβαιωθεί και στο ιδεολογικό-γλωσσικό. Η τοποθέτησή του υπέρ της δημοτικής γλώσσας, γνωστή από τη συνυπογραφή της ίδρυσης του χανιώτικου δημοτικιστικού συλλόγου «Σολωμός», επιβεβαιώθηκε με τρόπο σαφή κατά την περίοδο του εθνικού διχασμού για διαφορετικούς λόγους. Ένας στόχος ήταν η συσπείρωση όλων των διανοουμένων και των πολιτών που θα στήριζαν το φιλελεύθερο ιδεολογικό προσανατολισμό και την αλυτρωτική πολιτική. Άλλος στόχος, πιο άδηλος στα μάτια των πολλών, ήταν η ανάγκη επιμόρφωσης και ενσωμάτωσης των αλλογλώσσων και των αλλοεθνών στην υπάρχουσα πολιτεία (αυτόνομη Κρήτη, κοινωνία-με διαφορετικές κοινότητες, επεκτεινόμενη Ελλάδα, πολυεθνική και πολυπολιτισμική Μακεδονία). Η ενσωμάτωση των «άλλων» αποτελούσε για το βενιζελισμό το μεγάλο στοίχημα. Ένα μέσο της ήταν και η επικράτηση της δημοτικής, εύληπτης και κατανοητής γλώσσας επικοινωνίας.

Η εισήγηση θα εστιάσει στη συνέχεια της κρητικής δράσης και της ελλαδικής πορείας του Ελευθερίου Βενιζέλου ως προς το γλωσσικό ζήτημα, αναδεικνύοντας σε κάθε περίπτωση τη διορατική οπτική του και το όραμά του για την απρόσκοπτη συμβίωση των διαφορετικών πολιτιστικών και εθνικών ομάδων στην πολιτεία, που θα οικοδομήσει το νεοελληνικό πολιτισμό.

«Καταστροφές και θρίαμβοι» στο παράδειγμα της γλωσσο-εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης-αντιμεταρρύθμισης της περιόδου 1917-1921

Σήφης Μπουζάκης

Στην εισήγησή μας, στην οποία, υιοθετούμε το ερμηνευτικό σχήμα μεταρρύθμιση-αντιμεταρρύθμιση, δανειστήκαμε τον τίτλο από το γνωστό βιβλίο του Στάθη Καλύβα, θα εστιάσουμε στα παρακάτω:

1. Στα εκπαιδευτικά γεγονότα που είχαν προηγηθεί της γλωσσοεκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1917-1920 (γλωσσικές συγκρούσεις, συνταγματική αναθεώρηση του 1911, εκπαιδευτικά νομοσχέδια του Ι. Τσιμιώκου, το 1913 κ.ά.).

2. Τους παράγοντες που:

2.α. Διαμόρφωσαν το κατάλληλο πλαίσιο, πολιτικό-κοινωνικό-διοικητικό-θεσμικό-παιδαγωγικό- για τη θεσμοθέτηση και εφαρμογή της παραπάνω μεταρρύθμισης καθώς και τα ποιοτικά-καινοτόμα στοιχεία της στον τομέα της σχολικής γνώσης με τα νέα σχολικά βιβλία (*Ψηλά Βουνά, Αλφαβητάρι με τον ήλιο* κ.ά.) της περιόδου (τον «θρίαμβο» με όρους Καλύβα) και

2.β. Διαμόρφωσαν το κατάλληλο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο για την αποδόμηση-αντιμεταρρύθμιση της γλωσσοεκπαιδευτικής μεταρρύθμισης 1917-1920 (το «να καώσι», την καταστροφή με όρους Καλύβα) την περίοδο αμέσως μετά την πτώση της κυβέρνησης Βενιζέλου (1/11/1920).

Η εισήγηση θα κλείσει με συμπεράσματα-διαπιστώσεις που προκύπτουν από την παρουσίαση και ερμηνεία των εκπαιδευτικών γεγονότων της περιόδου 1917-1921.

Εκπαιδευτικές αλλαγές, κράτος, εκπαιδευτικοί (1917-1924)

Παντελής Κυπριανός

Αντικείμενο της εργασίας είναι η διερεύνηση της αντίληψης των πρωτεργατών των αλλαγών του 1917 για την μεταρρύθμιση και ειδικότερα τη σχέση κράτους και εκπαιδευτικών. Για το σκοπό αυτό θα διερευνήσουμε την αντίληψή τους, από το 1917 ως και το τέλος της κυβέρνησης Α. Παπαναστασίου το 1924, για τη σχέση αυτή και το ρόλο των εκπαιδευτικών στη χάραξη και υλοποίηση της εκπαιδευτικής πολιτικής. Το χρονικό ανάπτυγμα της εργασίας εξηγείται από το ότι οι πρωτεργάτες της γλωσσο-εκπαιδευτικής αλλαγής του 1917 επανήλθαν μετά το 1922 και επιχείρησαν, ως το 1924, να προωθήσουν τις ιδέες τους για την εκπαίδευση.

Η διερεύνηση της σχέσης κράτους-εκπαιδευτικών είναι σημαντική καθώς αποτυπώνει την αντίληψη για την αλλαγή της εκπαίδευσης και τον τρόπο υλοποίησής της. Στη συνθήκη αυτή θα δούμε αν η Μεταρρύθμιση είναι ζήτημα κεντρικής και μόνο απόφασης ή/και παράγωγο των φορέων της εκπαιδευτικής διαδικασίας, στην προκειμένη περίπτωση των εκπαιδευτικών.

Για να απαντήσουμε στο ερώτημα ανατρέχουμε σε κείμενα της εποχής, ιδιαίτερα των πρωταγωνιστών της αλλαγής του 1917 (Γληνού, Δελμούζου, Τριανταφυλλίδη) αλλά και εκπαιδευτικά έντυπα της εποχής, ιδιαίτερα την Αυγή και τον Ερμή.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα των φεμινιστικών οργανώσεων του Μεσοπολέμου και οι βενιζελικές εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις

Κατερίνα Δαλακούρα

Μετά την κάμψη του γυναικείου κινήματος με τη στροφή στα εθνικά ζητήματα την περίοδο των Βαλκανικών και του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, νέες γυναικείες οργανώσεις συγκροτούνται που με τις νέες διατυπώσεις των γυναικείων αιτημάτων μεταβάλλουν το χαρακτήρα του γυναικείου κινήματος και σηματοδοτούν το πέρασμα σε μια νέα εποχή. Είναι η περίοδος των φεμινιστικών κινήματων του Μεσοπολέμου στην Ελλάδα. Παρότι το πρόταγμα των γυναικείων πολιτικών δικαιωμάτων γίνεται ταυτόσημο του γυναικείου κινήματος του Μεσοπολέμου (μαζί με το αίτημα για την πλήρη εξίσωση των δύο φύλων αναφορικά με τα εργασιακά δικαιώματα) το πρόγραμμα της δράσης τους είναι κατά πολύ ευρύτερο και αφορά σε ποικίλες εκφάνσεις του κοινωνικού βίου, του δικαίου, της κοινωνικής πρόνοιας, της πνευματικής/πολιτισμικής ζωής. Ειδικότερα αναφορικά με το ζήτημα της εκπαίδευσης το πρόγραμμα των φεμινιστικών οργανώσεων φαίνεται να λαμβάνει συστηματική πρόνοια (προτάσεων, σχεδιασμών, δράσεων και υλοποίησης), ενώ σχετίζεται πολλαπλά και με το φιλελεύθερο εκσυγχρονισμό της ελληνικής κοινωνίας και το σύστημα των φιλελεύθερων αστικών αξιών που επιχείρησε η βενιζελική παράταξη στην ίδια περίοδο. Παρότι δε σε γενικές γραμμές τα εκπαιδευτικά προγράμματα των χωριστών και διακριτών οργανώσεων του μεσοπολέμου φαίνεται να τέμνονται σε αρκετά και σημαντικά αιτήματα (ισότητα εκπαιδευτικών δικαιωμάτων και ευκαιριών για τις γυναίκες, πρακτική/επαγγελματική εκπαίδευση), οι προτεραιότητες, η υποστηρικτική τους φιλοσοφία και συνεκδοχικά η στάση τους απέναντι στις βενιζελικές μεταρρυθμίσεις που επιχειρήθηκαν διαφοροποιείται με βάση τις διαφορετικές κοινωνικοπολιτικές εκδοχές του ελληνικού

μεσοπολεμικού φεμινισμού που εκπροσωπούν. Γενικότερα μπορεί να επισημανθεί αφενός η πυκνότητα και το εύρος των παρεμβάσεων τους [Σειρά υπομνημάτων για τη γυναικεία εκπαίδευση (1920, 1923, 1928), σχέδια και προτάσεις για την πρακτική, επαγγελματική εκπαίδευση των γυναικών (1927), προβολή συγκροτημένων θέσεων για γενικότερα εκπαιδευτικά ζητήματα (γλωσσικό ζήτημα), κριτική των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων, ίδρυση εκπαιδευτηρίων] και αφετέρου το προωθημένο συχνά των πρωτοβουλιών τους συγκριτικά με την προβλεπόμενη κρατική πρόνοια για τη γυναικεία εκπαίδευση.

Η πολιτικο-ιδεολογική κριτική του συντηρητικού ρεύματος για τα δημοτικιστικά σχολικά βιβλία της περιόδου 1917-1920

Δημήτρης Φ. Χαράλαμπος

Στην εισήγησή μας θα παρακολουθήσουμε την κριτική που ασκείται στα σχολικά βιβλία της περιόδου 1917-20 από το συντηρητικό ρεύμα, το οποίο, σε αυτή τη συγκυρία, διευρύνεται και συγκροτείται από το παραδοσιακό συντηρητικό ρεύμα και από το συντηρητικό τμήμα του φιλελεύθερου χώρου. Με αφετηρία τη γλωσσική αλλαγή που πραγματοποίησε στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση η κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης, το παραδοσιακό συντηρητικό ρεύμα εστιάζει την κριτική του στην απουσία του τρίπτυχου της πατρίδας, της θρησκείας και της οικογένειας για να καταλήξει στην υπόθεση της συγγένειας ή της ταύτισης των Φιλελευθέρων με τον κομμουνισμό και τα όσα συμβαίνουν στην, νεωστί, επαναστατημένη Ρωσία. Το φιλελεύθερο συντηρητικό ρεύμα εστιάζει την κριτική του κυρίως στην απουσία ή την αποδυνάμωση της έννοιας της πατρίδας, όπως επιχειρηματολογεί, αλλά και ορισμένων άλλων κοινωνικοποιητικών προτύπων. Η στάση πάντως αυτού του ιδιότυπου, από μία άποψη, ρεύματος της περιόδου 1917-20, συμβάλλει στη στροφή του ενδιαφέροντος από την ‘οικονομία’ του σχολικού βιβλίου στο περιεχόμενό του και την ανάδειξη της γενικότερης σημασίας του στην οξυνόμενη πολιτικο-ιδεολογική σύγκρουση μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς.

Από το «Αναγνωσματάριον» Μητρός Υποθήκαι (1896) στο
Αναγνωστικό Τα παιδιά (1924): Η συμμετοχή γυναικών εκ-
παιδευτικών στη γλωσσο-εκπαιδευτική μεταρρύθμιση

Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου

Η συμβολή των γυναικών εκπαιδευτικών στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής θεωρίας και πράξης κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα είναι πλέον αδιαμφισβήτητη. Περιλαμβάνει τη συμβολή στη διαμόρφωση της δομής του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος και του περιεχομένου σπουδών των Παρθεναγωγείων, και, παράλληλα, τη συμβολή τους στο θεωρητικό επίπεδο με τη δημοσίευση παιδαγωγικών μελετών και την έκδοση σχολικών εγχειριδίων.

Στόχος της εισήγησης αυτής είναι να αποτυπωθεί η συμμετοχή και ο πολυδιάστατος ρόλος γυναικών εκπαιδευτικών της Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης στο κίνημα του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού: Μέλη Εκπαιδευτικού Ομίλου, αρθρογραφία στα περιοδικά (*Ο Νουμάς, Δελτίο Ε.Ο., Εργασία, Αναγέννηση, Παιδεία*) και αυτοτελείς δημοσιεύσεις, συνεργασία με τους πρωτεργάτες του Ομίλου (Ανωτέρα Γυναικεία Σχολή, Μαράσλειο, Ανώτατο Εκπαιδευτικό Γνωμοδοτικό Συμβούλιο κ.ά.), δραστηριοποίηση στα γυναικεία σωματεία του Μεσοπολέμου όπου προβάλλουν και υποστηρίζουν τις διεκδικήσεις στην εκπαίδευση, το χώρο της εργασίας και την κοινωνία. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στη συγγραφή σχολικών βιβλίων με την ανίχνευση βασικών παιδαγωγικών αρχών και νέων κατευθύνσεων και, κυρίως, στην παρουσία και το ρόλο των πρώτων γυναικών εκπαιδευτικών στα Γυμνάσια Θηλέων: Παρεμβάσεις για διάχυση αρχών της Νέας Αγωγής (Μαθητικές Κοινότητες, Ειδική Αγωγή κ.ά.), συμμετοχή στην εκπαιδευτική ιεραρχία (πρώτες γυναίκες γυμνασιάρχες). Τα πρόσωπα και οι επιλογές τους, βασικές συνεργασίες και αντιστάσεις, πρωτοβουλίες και ερωτήματα που προκύπτουν θα αποτελέσουν τους βασικούς άξονες προβληματισμού.

Οι επιθεωρητές, οι δάσκαλοι και τα Ψηλά Βουνά

Χρήστος Τζήκας

Το βιβλίο *Τα Ψηλά βουνά* του Ζαχαρία Παπαντωνίου αποτέλεσε – μαζί με το *Αλφαβητάρι με τον ήλιο* – το πιο προβεβλημένο αναγνωστικό της γλωσσοεκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, που επιχειρήθηκε και τέθηκε σε εφαρμογή από το ελληνικό κράτος την περίοδο 1917-1920.

Το βιβλίο – αναγνωστικό για τη Γ' και Δ' Δημοτικού – αποτύπωνε ανάγλυφα τη φύση και τη ζωή των κατοίκων στην ελληνική ορεινή ύπαιθρο μέσα από τη διαμονή και τις δραστηριότητες μιας ομάδας παιδιών. Το αναγνωστικό θεωρήθηκε από τα πιο αγαπημένα των μαθητών και των δασκάλων.

Παράλληλα αποτέλεσε και το αναγνωστικό που συγκέντρωσε τις περισσότερες κριτικές από τους αντιπάλους της μεταρρύθμισης, τόσο ως προς τη γλώσσα όσο και ως προς περιεχόμενο, ενώ είδαν το φως της δημοσιότητας αντίστοιχα υπερασπιστικά κείμενα.

Στην εργασία θα αναπτυχθούν οι απόψεις των επιθεωρητών, όπως εκφράστηκαν στο φροντιστήριο των ανωτέρων εποπτών που πραγματοποιήθηκε την Άνοιξη του 1919 και στις εισηγήσεις τους σε τοπικές συγκεντρώσεις δασκάλων των περιφερειών τους και οι ατομικές και συλλογικές απόψεις δασκάλων και διδασκαλισσών που δίδαξαν ή διάβασαν το βιβλίο.

Στόχος είναι να διερευνηθεί ποια ήταν τα υπέρ ή κατά επιχειρήματα του εκπαιδευτικού κόσμου και αν συνάδουν με εκείνα των επικριτών και υπερασπιστών του αναγνωστικού (παιδαγωγών και διανοουμένων) κατά την περίοδο 1919-1923.

Η πολιτική διάσταση της επιστημονικής πολυφωνικότητας στο Αλφαβητάρι με τον ήλιο

Δημήτρης Κουτσογιάννης & Ευαγγελία Τύμπα

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες έχει πραγματοποιηθεί σημαντική πρόοδος στον χώρο της ανάλυσης λόγου, κάτι που μπορεί να επεκταθεί δημιουργικά και στην ανάλυση του μαθησιακού υλικού. Βασική προτεραιότητα στις επιστημονικές αυτές αναζητήσεις είναι η ανάδειξη της πολυφωνικότητας των κειμένων, με την παράλληλη ανάδειξη του ρόλου των κοινωνικών πρωταγωνιστών ως δυναμικά δρώντων υποκειμένων.

Αξιοποιώντας τις σύγχρονες αυτές αναζητήσεις, θα προσπαθήσουμε στην παρούσα ανακοίνωση να αναλύσουμε το «αλφαβητάρι με τον ήλιο». Σε ένα πρώτο επίπεδο μάς ενδιαφέρει να αναδείξουμε την ποικιλία των επιστημονικών φωνών από τις οποίες άντλησαν οι συγγραφείς του εγχειριδίου. Σε ένα δεύτερο επίπεδο μάς ενδιαφέρει να αναδειχθεί η βαθύτερη πολιτική στόχευση που μετέτρεψε την ποικιλία αυτών των φωνών σε ένα ενιαίο όλο, ένα πρότυπο διδακτικό εγχειρίδιο στην ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης. Θα επιχειρήσουμε, τέλος, να επεκτείνουμε το είδος της επιστημονικής-πολιτικής απάντησης που δόθηκε στις προκλήσεις της τότε εποχής με ανάλογες που θα μπορούσαν να δοθούν για το σημερινό ελληνικό σχολείο, ακριβώς έναν αιώνα μετά.

Συγκριτικός πολιτικός λόγος στα Εκπαιδευτικά Νομοσχέδια του 1913 και στην εκπαιδευτική νομοθεσία του 1917: Προτάσεις θεσμοποίησης μιας προσαρμοστικής εκπαιδευτικής αναβάθμισης

Ευαγγελία Καλεράντε

Στην εισήγηση μας εξετάζονται συγκριτικά τα Εκπαιδευτικά Νομοσχέδια του 1913 με την εκπαιδευτική πολιτική του 1917, μέσα στο σύνθετο κοινωνικο-πολιτικό περιβάλλον των συμβολικών αλληλοδράσεων, που εννοιολογεί αλλαγές και στην εκπαίδευση. Με έμφαση σε πολιτικούς στόχους για την εκπαίδευση αναλύονται στρατηγικές των φορέων δράσης, με ανάδειξη της βολонταριστικής στοχοθέτησής τους, στην αναστοχαστική χάραξη εκπαιδευτικής στρατηγικής. Διαδραστικά πολιτικά παίγνια συσχετίζονται με οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις, ώστε να αναδειχτούν και οι ανταγωνιστικοί αντιθετικοί λόγοι, καθώς και οι διαδικασίες διευθετήσεων και αναπροσαρμογών. Παράλληλα με την επινόηση και την χάραξη μιας εκπαιδευτικής πολιτικής επιδιώκεται να προβληθεί, στο πλαίσιο των μακρο-πολιτικών διευθετήσεων, η υποδειγματοποίηση του εκπαιδευτικού πολιτικού λόγου.

Ειδικότερα, το προτεινόμενο εκπαιδευτικό μοντέλο του 1917 μελετάται συγκριτικά και με προηγούμενες εκπαιδευτικές προτάσεις μέσα στις συστημικές απαιτήσεις και προϋποθέσεις, που θέτονται αφενός από τις ανταγωνιστικές καπιταλιστικές συνθήκες και αφετέρου από την εξελισσόμενη πολιτική των δικαιωμάτων. Επικεντρωνόμαστε στο υποσύστημα των λανθάνουσων σημασιών και των αφηρημένων αξιών, που ενσωματώνονται σε πολιτικά κείμενα, ώστε να προβληθούν διαφοροποιημένα πλαίσια προθέσεων στη θεσμοποίηση εκπαιδευτικής κουλτούρας, που προϋποθέτει κοινωνική συναίνεση. Αιτιώδεις σχέσεις, συμβολικά πεδία διαδράσεων, συμμορφωτικές και κανονιστικές απαιτήσεις, συμβατικές και ασύμβατες αφηγήσεις εξετάζονται μέσα στην

απεικονιστική πολιτική δομή, ώστε το νέο, ως πολιτική εκπαιδευτική πρόταση, να ερμηνευτεί σε άμεση αναφορά και με τις εκπαιδευτικο-δραστικές πολιτικές διαδικασίες που εκτυλίσσονται σε παράλληλους πολιτικούς χώρους. Τελικά, πέρα από την αναπαραγωγή ή τον μετασχηματισμό της εκπαιδευτικής πολιτικής, αναδεικνύεται η διαδικασία μετάβασης από ένα σύστημα σε ένα άλλο, με έμφαση στις λανθάνουσες αξίες, στους ρόλους και σε αλληλοσχετιζόμενους παράγοντες που καθορίζουν κανονιστικές προσδοκίες και θεσμούς.

Εθνικός Διχασμός και Πανεπιστήμιο Αθηνών: Η πειθαρχική δίωξη του καθηγητή Κωνσταντίνου Δ. Ζέγγελη

Παναγιώτης Κιμουρτζής & Βίκυ Σιγούντου

Η «γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917» είναι μία σημαντική τομή για την ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Σημαντική είναι βεβαίως για το πρώτο σκέλος της ονομασίας με την οποία καθιερώθηκε (γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση), αλλά επίσης και για το δεύτερο (του 1917). Το 1917 εκτός από χρόνιση του εγχειρήματος, αναδεικνύει και την ένταξη του επεισοδίου στις γενικότερες πολιτικο-κοινωνικές εξελίξεις. Πρόκειται για μία εποχή διαρκούσης πολιτικής σκλήρυνσης που έχει ξεκινήσει το «εμφυλιοπολεμικό» 1915: η εκπροσώπηση του εθνικού συμφέροντος, η προσπάθεια να αναδειχθεί σε προδότη ο πολιτικός αντίπαλος, η διεκδίκηση της αποκλειστικότητας στον δίκαιο λόγο και πράξη, γίνονται κεντρικές επιδιώξεις των αντιμάχων.

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών είναι ένα από τα κέντρα βάρους του κοινωνικο-πολιτικού συστήματος. Η μελέτη της κατάστασης του κατά το έτος εκείνο προσφέρει πολλά ερμηνευτικά στοιχεία για να κατανοήσουμε τους όρους διεξαγωγής της πολιτικής αντιπαράθεσης βασιλικών και βενιζελικών. Και ένα επεισόδιο που λαμβάνει χώρα τότε, η πειθαρχική δίωξη του καθηγητή της Φυσικομαθηματικής Σχολής Κωνσταντίνου Δ. Ζέγγελη, μας αποκαλύπτει στοιχεία για την πολιτική mega-κοσμογραφία και για την ακαδημαϊκή μικρο-κοσμογραφία η οποία κατέχει σχετικώς διακριτή και διακεκριμένη θέση εντός της πρώτης.

Η ανακοίνωση, που παρουσιάζει το πρωτότυπο αρχειακό υλικό από την πειθαρχική δίωξη του Κ. Ζέγγελη, επιχειρεί να την κατανοήσει μέσα στο κλίμα των πανεπιστημιακών συνθηκών της εποχής και προσπαθεί να την εξετάσει ως συμπυκνωτική αναπαράσταση πολλών από τα στοιχεία της ενδιάμεσης κατάστασης (in-between) που εκδηλώνεται στο

πλαίσιο της ιδιόμορφης πορείας της Ελλάδας προς τη νεωτερικότητα. Πρόκειται για ένα -ακόμα- επεισόδιο μίας σφοδρής σύγκρουσης ανάμεσα σε δύο πόλους (συντηρητικό και εκσυγχρονιστικό) στο οποίο αναδεικνύεται η σημασία των ενδιάμεσων αποχρώσεων.

Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαίδευση εκπαιδευτικών: Η άμεση προτεραιότητα της μεταρρύθμισης του 1917

Χρήστος Αντωνίου

Στην παρούσα εργασία διερευνάται η ασκηθείσα εκπαιδευτική πολιτική στο θέμα της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης κατά τη μεταρρύθμιση του 1917.

Το θέμα προσεγγίζεται ερευνητικά με βάση την ιστορικο-ερμηνευτική μέθοδο μέσα από τρεις ενότητες, από τις οποίες οι δύο συμπίπτουν χρονολογικά με τις δύο πρώτες περιόδους διακυβέρνησης της Ελλάδας από τον Ελευθέριο Βενιζέλο: 1912-1915, 1917-1920 και η τρίτη ακολουθεί μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή: 1922-1925.

Καταλυτικό ρόλο στην άσκηση της εκπαιδευτικής πολιτικής με άμεση προτεραιότητα την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών και των δύο φύλων κατά το εξεταζόμενο διάστημα διαδραματίζουν τόσο η γλωσσοεκπαιδευτική κίνηση του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού -για καθιέρωση της Δημοτικής Γλώσσας στην Εκπαίδευση και για προώθηση του ιδεολογήματος του Νεοελληνισμού- όσο και η έμπρακτη κινητοποίηση των πρωτεργατών του Εκπαιδευτικού Ομίλου για αναμόρφωση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση επιβεβαιώνεται ότι οι πρωτοπόρες ιδέες προς όφελος του κοινού καλού μπορεί να υλοποιηθούν -έστω και υστερότερα- μόνο με την αгаστή συνεργασία μιας δημοκρατικά εκλεγμένης πολιτικής ηγεσίας και της ελεύθερης διανόησης.

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917 και η έδρα της Παιδαγωγικής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Δέσποινα Καρακατσάνη & Παυλίνα Νικολοπούλου

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917, την οποία επιχειρεί η δεύτερη κυβέρνηση Βενιζέλου, ενώ στην κορυφή της εκπαιδευτικής ιεραρχίας βρίσκονται οι τρεις πρωτεργάτες του εκπαιδευτικού δημοτικισμού, αποτελεί, ίσως, τη σημαντικότερη από τις μεταρρυθμίσεις που θα εισηγηθεί η κυβέρνηση αυτή στα χρόνια ανάμεσα στο 1917 και στην εκλογική ήττα του Βενιζέλου, το Νοέμβριο του 1920.

Η μεταρρύθμιση δεν νομοθετεί αλλαγές για όλες τις βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος, νομοθετεί κυρίως την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο (Ν. 827/1917). Τα νέα διδακτικά βιβλία που θα εκδώσει φέρνουν ένα νέο παιδαγωγικό πνεύμα στην εκπαίδευση, διαπνέονται από μια νέα παιδαγωγική ιδεολογία, εισάγοντας στο σχολείο τις βασικές αρχές του φιλελευθερισμού και της λειτουργικότητας των γνώσεων. Η έδρα της Παιδαγωγικής του Πανεπιστημίου Αθηνών -η μοναδική που υπάρχει στη χώρα- δεν μπόρεσε να παρακολουθήσει τις πολλές και σημαντικές μεταρρυθμίσεις που προωθούνταν στην ελληνική εκπαίδευση. Το κύμα των εκκαθαρίσεων που ακολούθησε την επιστροφή του Βενιζέλου στην εξουσία τον Ιούνιο του 1917 είχε ως αποτέλεσμα να διωχθεί από τη θέση του στο Πανεπιστήμιο Αθηνών -για δύο χρόνια από το 1918-1920- ο κάτοχος της έδρας Νικόλαος Εξαρχόπουλος. Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, η οποία αποτελούσε ένα από τα πιο μαχητικά προπύργια ενάντια στην εκπόρθηση του σχολικού θεσμού από τους δημοτικιστές, θα αντιδράσει στη μεταρρύθμιση, όπως και σε όλες τις μεταρρυθμιστικές απόπειρες των κυβερνήσεων που είχαν προηγηθεί. Με την κυβερνητική αλλαγή και την ήττα των Φιλελευθέρων ο Εξαρχόπουλος θα επιστρέψει στην έδρα του και θα πρωτοστατήσει σε όλες

τις αντιμεταρρυθμιστικές κινήσεις εργαζόμενος συστηματικά για την εξουδετέρωση του εκπαιδευτικού έργου των Βενιζελικών. Συμμετέχοντας ως καθηγητής της Παιδαγωγικής στην επιτροπή που το υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημ. Εκπαιδύσεως σύστησε το 1921 «...προς εξέτασιν της γλωσσικής διδασκαλίας των δημοτικών σχολείων» θα επιχειρήσει να στηρίξει σε παιδαγωγικά και γλωσσολογικά επιχειρήματα τις απόψεις του ενάντια στην μεταρρύθμιση του 1917 παρουσιάζοντάς τες ως τις μόνες επιστημονικές και σύμφωνες με τα πορίσματα της Παιδαγωγικής επιστήμης.

Στην ανακοίνωσή μας θα παρουσιάσουμε τις απόψεις που είχε διατυπώσει ο Ν.Εξαρχόπουλος, ως μέλος της επιτροπής, για τη γλώσσα του εκπαιδευτικού θεσμού, το σκοπό της διδασκαλίας του γλωσσικού μαθήματος, τις παιδαγωγικές αρχές που πρέπει να τηρούνται κατά την διδασκαλία του. Θα επιχειρήσουμε, επίσης, να συνδέσουμε τις γλωσσικές θεωρίες που προβάλλει και υποστηρίζει με το περιεχόμενο που προσδίδει στην εθνική ιδεολογία, με το πώς ορίζει την έννοια του έθνους και πώς αποτιμά τις ανάγκες του πριν επιχειρήσει να τις υπηρετήσει με συγκεκριμένες επιλογές. Τέλος θα αναφερθούμε στην επίδραση που είχε η διαμάχη γύρω από το γλωσσικό ζήτημα στην εξέλιξη της παιδαγωγικής επιστήμης την περίοδο αυτή.

Το ζήτημα των εισιτηρίων εξετάσεων κατά την τριετία 1917-1920

Δέσποινα Γκαρανάτσιου

Είναι γνωστό ότι η Κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου πρωτοστάτησε στον εκπαιδευτικό χώρο με τη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917. Ωστόσο, η προσπάθεια της εκπαιδευτικής αναμόρφωσης δεν περιορίστηκε στο δημοτικό σχολείο αλλά επεκτάθηκε και στο χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης: η αναδιοργάνωση του Πολυτεχνείου το 1917, η ίδρυση του Χημικού Τμήματος στη Φυσικομαθηματική Σχολή το 1919, η ίδρυση της «Ανωτέρας Γεωπονικής Σχολής», της «Ανωτάτης Σχολής Εμπορικών Σπουδών» και του Ιωνικού Πανεπιστημίου Σμύρνης το 1920. Η εισαγωγή των υποψηφίων σε αυτές τις νέες Σχολές πραγματοποιείται μέσω εισιτηρίων εξετάσεων -στο Χημικό της Φυσικομαθηματικής από το 1924-1925. Το αίτημα των εισιτηρίων εξετάσεων για την εισαγωγή στο Πανεπιστήμιο τίθεται ήδη από τα τέλη 19ου αιώνα, αποτελεί πάγιο αίτημα της Φιλοσοφικής Σχολής αλλά δεν θεσπίζεται με τον Οργανισμό του 1911.

Τίθεται, λοιπόν, το ερώτημα: Ποια ήταν η στάση της Πανεπιστημιακής Συγκλήτου στην καθιέρωση των εισιτηρίων εξετάσεων στο Πανεπιστήμιο; Ποια ήταν η στάση της Κυβέρνησης Βενιζέλου στο ζήτημα αυτό και πώς το αντιμετώπισε;

Σε αυτό το ερώτημα επιχειρεί να απαντήσει η συγκεκριμένη εισήγηση. Βασίζεται στη συστηματική μελέτη των Πρακτικών των Συνεδριάσεων της Συγκλήτου τα έτη 1917-1920 και στη μελέτη των νομοθετικών κειμένων της αντίστοιχης περιόδου.

Ως ερευνητική μεθοδολογία επιλέχθηκε η προσέγγιση του M. Foucault εφόσον στοχεύει να «φωτίσει» τις κυρίαρχες μορφές γνώσης και εξουσίας.

Ελεύθεροι ή αιχμάλωτοι του παρελθόντος; Η σχέση παρελθόντος παρόντος στην εκπαιδευτική δημοτικιστική σκέψη

Μαρία Ρεπούση

Η διαμάχη για τη γλώσσα της εκπαίδευσης συνιστά ένα πολυεπίπεδο πεδίο μάχης στο οποίο συγκρούστηκαν διαφορετικές προτάσεις για τις προοπτικές του ελληνικού έθνους, διαφορετικές ιδεολογίες για την εθνική ταυτότητα, διαφορετικές πολιτικές για το κράτος και την κοινωνία. Στον πυρήνα αυτών των συγκρούσεων βρίσκεται η πρόσληψη του παρελθόντος, η θέση του στην εκπαίδευση καθώς και η σχέση του με το παρόν. Καθαρεύουσα και δημοτική εκφράζουν, μ' αυτή την έννοια, διαφορετικές προτάσεις της σχέσης μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος.

Η παρούσα ανακοίνωση επιχειρεί να φωτίσει τη γλωσσική διαμάχη από τη σκοπιά των αντιλήψεων που εκφράζονται αναφορικά με το παρελθόν και τη σχέση του με το παρόν. Αναφέρεται στις επίμαχες αντίπαλες απόψεις και ιστορεί την επιλογή των δημοτικιστών στο παρόν σε αντίστιξη με το παρελθόν ως απόπειρα για την επανεξέταση της θέσης και του ρόλου του παρελθόντος στη διαμόρφωση της ελληνικής ταυτότητας. Υποστηρίζει ότι στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής δημοτικιστικής σκέψης τίθεται εκ νέου και με δυναμικό τρόπο το ζητούμενο της νεωτερικότητας απέναντι στην εμμονή στην αυτάρκεια της ελληνικής παράδοσης και στην επίκληση της ελληνικότητας.

«Το λυκόφως των ειδώλων» αναγκαίος όρος της ιστορικής αυτοσυνειδησίας; Επαναφορά στην παλιά συζήτηση για τις ιδεολογικές συντεταγμένες της σκέψης του Αλέξανδρου Δελμούζου (1880-1956)

Γιώργος Κόκκινος

Η ανακοίνωση εντάσσεται στο πεδίο της διανοητικής ιστορίας. Συνοψίζοντας και σχολιάζοντας τις σχετικές επιστημονικές συμβολές, που αφορούν ιδιαίτερα τη μελέτη της σκέψης, του έργου και του ρόλου του Αλέξανδρου Δελμούζου, θα επιχειρηθεί η υπέρβαση εδραιωμένων εξηγητικών σχημάτων στην προσέγγιση του εκπαιδευτικού δημοτικισμού ως κατεξοχήν προοδευτικού κινήματος. Προτείνεται ως υπόθεση εργασίας η άποψη ότι η προσχώρηση του Α. Δελμούζου στο ιδεολογικό ρεύμα του ριζοσπαστικού φιλελευθερισμού, που εξέφρασε ο βενιζελισμός, ή και η ένταξή του στην αριστερή του πτέρυγα, αυτήν της σοσιαλδημοκρατικής εκδοχής του πατερναλιστικού/ από καθέδρας σοσιαλισμού προσέκρουσαν ήδη εξαρχής σε κεντρόφυγες κοσμοθεωρητικές και ιδεολογικές τάσεις της σκέψης του Δελμούζου. Οι τάσεις αυτές είναι παρούσες σε όλο το εύρος του έργου του και όχι μόνο σε αυτό της μεσοπολεμικής περιόδου (σύμφωνα με τους κοινούς τόπους της σχετικής έρευνας), η οποία σηματοδοτείται από τη διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου. Οι τάσεις αυτές οφείλονται πρωτίστως στην εξάρτησή του από τα κοσμοθεωρητικά και ιδεολογικά συστήματα του γερμανικού ρομαντισμού και εθνικισμού. Συγκεκριμένα, η ιδεολογική ταυτότητα του Α. Δελμούζου θα μπορούσε να περιγραφεί με τον όρο «φιλελεύθερος συντηρητισμός» (σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση του Andrew Vincent), δεδομένου ότι σε αυτή έχουν δεσπόζουσα σημασία α) οι μετριοπαθείς φιλελεύθερες αντιλήψεις που αποδοκιμάζουν τις ρήξεις και μένουν προσηλωμένες στην ιδέα της μεταρρύθμισης, β) η οργανική θεώρηση του έθνους ως βιολογικο-πολιτισμικής κοινότητας, γ) η

αμφιθυμία έναντι της νεωτερικότητας, δ) η αντίδραση στον αφηρημένο και ανιστορικό κοσμοπολιτισμό, ε) η λατρεία της εθνικής παράδοσης και η πίστη στην πολιτισμική οργάνωσή της, στ) η υπερταξική θεώρηση του κράτους ως ηθικού υποκειμένου που αποβλέπει στο συλλογικό αγαθό (κρατικός πατερναλισμός), καθώς και ζ) το ανθρωπιστικό ιδεώδες. Λόγω του σημαντικού ιστορικού ρόλου που διαδραμάτισε ο Δελμούζος, η αποκωδικοποίηση των ιδεολογικών και κοσμοθεωρητικών συντεταγμένων της σκέψης και της δράσης του σε συνδυασμό με τη διαπίστωση ότι αποτυπώνεται σε αυτές κατ' εξοχήν ο ρομαντικότερος πολιτισμικός εθνικισμός της καμπής του 19ου προς τον 20ό αιώνα μπορούν να λειτουργήσουν ως δείκτες για να αντιληφθούμε γενικότερα τους εγγενείς παράγοντες που υπονόμευσαν και εντέλει ακύρωσαν την ανανεωτική δυναμική του εκσυγχρονιστικού ρεύματος στην Ελλάδα από τα τέλη του 19ου αιώνα έως τη μεταπολεμική περίοδο.

Ο εθνικισμός στα σχολικά εγχειρίδια. Η μελέτη του Δημήτρη Γληνού για τα σχολικά βιβλία που γράφτηκαν μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο

Κώστας Θεριανός & Μαριάνθη Μπέλλα

Η μελέτη του Δημήτρη Γληνού για τα ελληνικά σχολικά βιβλία δημοσιεύτηκε στη γαλλική γλώσσα, στον δεύτερο τόμο της Έρευνας για τα σχολικά βιβλία που γράφτηκαν κατά τη διάρκεια και μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, που εξέδωσε το Κληροδότημα Carnegie για την διεθνή ειρήνη το 1927. Στον ίδιο τόμο περιλαμβάνονται κείμενα άλλων 17 ευρωπαϊκών χωρών. Το πρωτότυπο του Δημήτρη Γληνού, που είναι γραμμένο σε ελληνική γλώσσα, δεν έχει δημοσιευτεί. Η εισήγησή μας βασίζεται στο δημοσιευμένο γαλλικό κείμενο. Η έρευνα του Γληνού στηρίχτηκε στο σύνολο των σχολικών εγχειριδίων που κυκλοφόρησαν πριν και μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, δηλαδή στη μελέτη και ανάλυση 90 συνολικά βιβλίων (αναγνωστικών του Δημοτικού Σχολείου, Χρηστομάθειες της νεοελληνικής λογοτεχνίας, βιβλία ιστορίας και γεωγραφίας των Ελληνικών Σχολείων και Γυμνασίων, παιδικά βιβλία και περιοδικά και τέλος συλλογές παιδικών τραγουδιών).

Ο Γληνός μελετά ιστορικά τους πολιτικούς όρους που οδηγούν στην κατασκευή εχθρικών «Άλλων» και εθνικών «Εαυτών» στα σχολικά βιβλία. Οι εχθρικοί «Άλλοι» ποικίλλουν από εποχή σε εποχή, ανάλογα με τις αντιπαραθέσεις και τις συγκρούσεις της κάθε εποχής ανάμεσα σε εθνικά κράτη, θρησκευτικές και εθνικές μειονότητες. Η μέθοδος που χρησιμοποιεί είναι ουσιαστικά η «ανάλυση περιεχομένου» των σύγχρονων κοινωνικών επιστημών. Παράλληλα εισάγει την ιστορική και κοινωνιολογική προσέγγιση της κατασκευής των εθνικών στερεοτύπων που εγγράφει το σχολείο στους/στις μαθητές/τριες, γεγονός το οποίο είναι και στην εποχή μας επίκαιρο.

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του '17 και οι στόχοι των Φιλελευθέρων για την «πολιτισμική αφομοίωση», την «δομική ενσωμάτωση» και την «ψυχολογική ταύτιση» των αλλόγλωσσων της Δυτικής Μακεδονίας

Σοφία Ηλιάδου-Τάχου & Ανδρέας Ανδρέου

Οι εδαφικές προσαρτήσεις στην ελληνική επικράτεια την περίοδο 1912-1920 αφορούν και στη Δυτική Μακεδονία στην οποία εστιάζει η έρευνα πεδίου, η επιλογή της οποίας οφείλεται στην έλλειψη ομοιογένειας του πληθυσμού της, όπως αναφέρεται και από τον γενικό Διευθυντή Δυτικής Μακεδονίας Π. Καλλιγά. Σκοπός της εργασίας είναι να αναδείξουμε τους τρόπους με τους οποίους οι διοικητικοί και εκπαιδευτικοί θεσμοί χρησιμοποιήθηκαν στη Δυτική Μακεδονία από τους φιλελεύθερους την περίοδο 1917-1920 έτσι ώστε να αφομοιωθούν οι νέοι πληθυσμοί και να επιτευχθούν τα τρία δομικά και λειτουργικά στοιχεία της κοινωνικής αφομοίωσης: ο εκπολιτισμός (ή η πολιτισμική αφομοίωση), η δομική ενσωμάτωση και τέλος η ψυχολογική ταύτιση, ενώ στους επί μέρους στόχους της έρευνας εγγράφεται η σχέση των μέτρων αφομοίωσης με το πνεύμα και το γράμμα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1917. Για να επιτευχθεί ο σκοπός αλλά και οι επί μέρους στόχοι χρησιμοποιήθηκαν α) οι προτάσεις που περιλαμβάνονται στην Έκθεση του Επιθεωρητή Ιωαννίδη του έτους 1918, β) οι προτάσεις που εμπεριέχονται στον φάκελο του Π. Καλλιγά, και ειδικότερα στην Έκθεση της 22ας Ιανουαρίου 1920 και γ) οι προτάσεις του Μ. Τριανταφυλλίδη του έτους 1916. Ως μέθοδος διερεύνησης επιλέχθηκε η θεματική ποιοτική ανάλυση στα κείμενα που προαναφέρθηκαν, επειδή κρίθηκε κατάλληλη για τη διερεύνηση των απόψεων και των προτάσεων των εκπροσώπων της Ελληνικής Διοίκησης.

Η επιρροή της μεταρρύθμισης του 1917 στην εκπαίδευση των Ξενόφωνων: όψεις και αναγνώσεις

Κωστής Τσιούμης

Η καθιέρωση της δημοτικής γλώσσα από τη μεταρρύθμιση του 1917 και οι εκπαιδευτικές παρεμβάσεις που τη συνόδευσαν άσκησαν μια εμφανή επιρροή στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και στη σχετική συζήτηση και πρακτική σε σχέση με την εκπαίδευση των Ξενόφωνων.

Στην παρούσα εργασία διερευνάται μέσα από μια ποικιλία αρχειακών πηγών (Αρχεία Βενιζέλου, Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, Μεταξά, Public Record Office (London) κ.ά.) πόσο ουσιαστική υπήρξε η επιρροή αυτή στο συγκεκριμένο και ποιες ήταν οι απόψεις και οι αντιδράσεις των κρατικών και εκπαιδευτικών φορέων για τη χρήση της δημοτικής γλώσσας στο πεδίο αυτό, αλλά και ποια υπήρξε η αποτύπωση του επιστημονικού διαλόγου σε σχέση με την αναγκαιότητά της.

Η υπόθεση της έρευνας είναι πως η μεταρρύθμιση βοήθησε στο γενικό πολιτικό επίπεδο σε μια ορθολογικότερη προσέγγιση της εκπαίδευσης των Ξενόφωνων, τόσο σε πρακτικό όσο και σε θεσμικό επίπεδο, χωρίς ωστόσο αυτή να είναι σταθερή και με ομοιογενή χαρακτηριστικά. Τα υπάρχοντα στοιχεία, καταρχήν υποδεικνύουν ότι η πορεία της χρήσης της δημοτικής, αλλά και η γενικότερη, επιθετική ή μη, αφομοιωτική προσέγγιση εξαρτήθηκε από τη στάση των εμπλεκόμενων φορέων.

Η εκπαιδευτική πολιτική του Βενιζέλου προς τους ξενόφωνους πληθυσμούς των Νέων Χωρών στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1917

Ευθυμία Παυλίδου

Στην εισήγησή μας πρόκειται να αναδείξουμε μία ιδιαίτερη παράμετρο της εκπαιδευτικής πολιτικής που εφαρμόστηκε κατά την περίοδο 1917-1920 και, συγκεκριμένα, την αξιοποίηση του εκπαιδευτικού μηχανισμού στην αντιμετώπιση της γλωσσικής ετερότητας των μειονοτήτων των Νέων Χωρών, μέσα στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1917. Η εδαφική επέκταση του ελληνικού κράτους και, ως εκ τούτου, η συμπερίληψη συμπαγών μειονοτικών ομάδων στην ελληνική επικράτεια καθιστούσε επιτακτική την ανάγκη της εθνικής ομογενοποίησης. Μέσα στο πλαίσιο που διαμόρφωνε ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος, ο Εθνικός Διχασμός, η προώθηση της Μ. Ιδέας και η συνέχιση του ανταγωνισμού των βαλκανικών εθνικισμών, ο εξελληνισμός των μειονοτικών πληθυσμών, η καλλιέργεια της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, με προεξάρχον στοιχείο την εθνική γλώσσα θεωρούνταν πρωταρχικός σκοπός της εκπαιδευτικής πολιτικής για τους ξενόφωνους. Ταυτόχρονα, η κυβέρνηση Βενιζέλου επιδίωκε τη δόμηση ενός σύγχρονου φιλελεύθερου αστικού κράτους, που θα εξασφάλιζε ισονομία και ισοπολιτεία σε όλους τους πολίτες, ανεξαρτήτως εθνικών ή θρησκευτικών καταβολών. Μέσα σε αυτό το ιστορικό συγκείμενο θα εξετάσουμε τη συμβολή της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1917 στον εξελληνισμό και την ενσωμάτωση των ξενόφωνων πληθυσμών στον εθνικό κορμό, τη διαφοροποίησή της από την μέχρι τότε ασκούμενη εκπαιδευτική πολιτική, καθώς και την αντίδραση που προκάλεσε στους κατά τόπους εκπαιδευτικούς και διοικητικούς φορείς.

Η συμβολή του Σχολείου Εργασίας στην ελληνική εκπαίδευση κατά τον Θ. Κάστανο μετά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917

Αθανάσιος Τ. Καραφύλλης

Η μελέτη αυτή έχει ως βασικό σκοπό να αναδείξει την επιρροή του Σχολείου Εργασίας στην ελληνική εκπαίδευση, μετά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917, όπως την ερμηνεύει ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες Παιδαγωγούς της δεκαετίας 1920-30, ο Θεόδωρος Κάστανος μέσα από το συγγραφικό του έργο.

Η μεθοδολογία που ακολουθείται στην μελέτη είναι η ανάλυση βασικών θεματικών στην εργογραφία του Κάστανου και οι επί μέρους στόχοι είναι: α) η ανάδειξη της θεωρητικής συμβολής του Θ. Κάστανου στην ανάπτυξη και τη διάδοση των αρχών του Σχολείου Εργασίας στην ελληνική εκπαίδευση στην δύσκολη περίοδο μετά το 1920, β) η άποψη και η πίστη του για την προσαρμογή των αρχών του Σχολείου Εργασίας στην ελληνική πραγματικότητα ως την ιδανικότερη πρόταση για την βελτίωση της ελληνικής εκπαίδευσης, γ) οι απόψεις του για τον μαθητή του ελληνικού σχολείου και τη θέση του μέσα στο Σχολείο Εργασίας και, δ) οι σχέσεις που θα πρέπει να διαμορφωθούν στο Νέο Σχολείο μεταξύ δασκάλου και μαθητών, στην προσπάθεια να απομακρυνθεί η ελληνική εκπαίδευση από την κυριαρχία του ερβαρτιανού σχολείου.

Βασικό συμπέρασμα αναδεικνύεται η βεβαιότητα του Παιδαγωγού Θ. Κάστανου μέσα από το έργο του που αφορούσε αποκλειστικά τη θεωρία και την εφαρμογή του Σχολείου Εργασίας, ότι οι βασικές αρχές του αποτελούν την μόνη ορθή λύση για την βελτίωση των συνθηκών λειτουργίας του ελληνικού σχολείου μετά την μεταρρύθμιση του 1917 και τις συνθήκες που διαμορφώνονται στην δεκαετία του 1920, με έμφαση στην εσωτερική λειτουργία του σε σχέση με τους μαθητές, τις σχέσεις τους με τους δασκάλους τους και την ορθή διδακτική.

Από την μαθητική κοινότητα στα Ψηλά Βουνά στις σχολικές κοινότητες του Μεσοπολέμου

Βασίλης Φούκας

Το σχολείο εργασίας έχει ως απώτερο σκοπό να καταστήσει τον μαθητή, μέσω της αυτενέργειας του, ενεργό πολίτη και να τον προετοιμάσει κατάλληλα, ώστε να αποτελέσει χρήσιμο μέλος της κοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία στον θεσμό της αυτοδιοίκησης και των συνεργατικών κοινοτήτων ως μέσων διαπαιδαγώγησης, προετοιμασίας των μαθητών για την ενήλικη ζωή και ανάπτυξης του κοινωνικού τους φρονήματος. Η ίδρυση μαθητικής κοινότητας αποτελεί την κεντρική ιδέα του σχολικού βιβλίου της Γ' τάξης του δημοτικού σχολείου με τίτλο *Τα Ψηλά Βουνά*, το οποίο εκδόθηκε το 1918 από συντακτική επιτροπή στο πλαίσιο της γλωσσοεκπαιδευτικής μεταρρύθμισης με αποτέλεσμα να δεχθεί έντονη κριτική. Οι επικριτές του θεωρούν ότι μέσω του συγκεκριμένου σχολικού βιβλίου επιχειρείται «η κατασκευή του Soviet» (Γ. Χατζιδάκις) και, συνεκδοχικά, η εισαγωγή «του μπολσεβικισμού» (Επιτροπεία) στην ελληνική εκπαίδευση.

Στην παρούσα εισήγηση παρουσιάζεται, όπως αυτή αποτυπώνεται στο Αναγνωστικό της Γ' τάξης του δημοτικού σχολείου, η ιστορία μιας ομάδας 26 αγοριών που αποφασίζουν να κάνουν μόνα τους διακοπές για περίπου δύο μήνες στα βουνά της Ευρυτανίας. Εκεί, στο φυσικό περιβάλλον, δημιουργούν μια κοινότητα που εξυμνεί την αυτοαγωγή και το ομαδικό πνεύμα, την αλληλεγγύη και τον αλληλοσεβασμό, τη συνεργασία και την αλληλοεκτίμηση και καλλιεργούν κοινωνικές και πολιτικές δεξιότητες, όπως η ανάληψη ευθυνών, η συνεργασία, η κοινωνικότητα, η φιλία, η αλληλοκατανόηση, η ενσυναίσθηση, η ελεύθερη έκφραση απόψεων και η δημοκρατική λήψη αποφάσεων.

Με αφετηρία την πρώτη αυτή κοινότητα των αγοριών στα

Ψηλά Βουνά εξετάζουμε την απήχηση της ιδέας αυτής κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου στο έργο βασικών εκπροσώπων του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού αλλά και, κυρίως, στον εκπαιδευτικό κόσμο ευρύτερα. Ειδικότερα, θα αναφερθούμε α) στις πρώτες μεταφραστικές και συγγραφικές προσπάθειες του Σπ. Καλλιόφα (1922 και 1926) και του Μ. Παπαμαύρου (1927) και στις αντανakλάσεις τους στο έργο των εκπαιδευτικών, β) στις πρώτες εφαρμογές του θεσμού από βασικούς εκπροσώπους του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού (Αλέξανδρος Δελμούζος, Μιχάλης Παπαμαύρου, Μίλτος Κουντουράς, Θεόδωρος Κάστανος), γ) στις εφαρμογές του θεσμού από τον καθηγητή Παιδαγωγικής Νικόλαο Εξαρχόπουλο στο Πειραματικό Σχολείο του Πανεπιστημίου Αθηνών και δ) στην εφαρμογή και αποτίμηση του θεσμού από πρωτοπόρους εκπαιδευτικούς όπως η Σταματία Πατρικίου-Βαλαγιάννη στο Γυμνάσιο θηλέων Θεσσαλονίκης, ο Αντώνιος Αντωνάκος στο Γυμνάσιο Αιγίου, ο Ανδρέας Παπαθεοδώρου στη Βέροια και στην Δημητσάνα, ο Αθανάσιος Ρέλιας στην Αλεξανδρούπολη.

Η αποτίμηση της μεταρρύθμισης από τους πρωτεργάτες της

Γιάννης Μπέτσας

Η αποτίμηση της γλωσσοεκπαιδευτικής μεταρρύθμισης της περιόδου 1917-1920 από τους πρωτεργάτες της, Γληνό, Δελμούζο και Τριανταφυλλίδη, αποτελεί το πρώτο σκέλος της ανακοίνωσης. Πρόκειται για μια αποτίμηση που αφορά στις προτεραιότητες, τη μέθοδο εφαρμογής και τα αποτελέσματα της μεταρρύθμισης και η οποία λαμβάνει διάφορες αποχρώσεις, ανάλογα με το φορέα της και τη χρονική στιγμή που πραγματοποιείται. Στο δεύτερο σκέλος της η ανακοίνωση επιχειρεί να συζητήσει την αποτίμηση αυτή υπό το πρίσμα της θεωρίας του ιστορικού θεσμισμού, μιας θεωρητικής προσέγγισης που ασκεί μεγάλη επιρροή στο χώρο των πολιτικών επιστημών. Στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής, ειδικότερα, ο ιστορικός θεσμισμός συζητά τις επιπτώσεις που συνεπάγονται για τα μεταρρυθμιστικά σχέδια της εκπαίδευσης βαθιά ριζωμένες πολιτιστικές και πολιτικές πρακτικές που στο παρελθόν «κλείδωσαν» σε θεσμικές ρυθμίσεις, βασισμένες σε δεδομένες σχέσεις εξουσίας. Με βάση τη συγκεκριμένη θεωρητική προσέγγιση, η ανακοίνωση επιχειρεί να αναδείξει τη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση της περιόδου 1917-1920 ως μια «κριτική στιγμή» που οδήγησε σε μια «κρίσιμη διασταύρωση» στην ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης και προσδιόρισε με τα αποτελέσματά της, όπως αυτά αποτιμώνται από τους πρωτεργάτες της, μια νέα δυναμική αλλά και πρόσθετα εμπόδια στην προσέγγιση και την υλοποίηση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.

ΟΜΙΛΗΤΕΣ ΚΑΙ ΟΜΙΛΗΤΡΙΕΣ

ΣΤΕΛΛΑ ΑΛΙΓΙΖΑΚΗ, Μ.Α. Νεότερη ελληνική και ευρωπαϊκή Ιστορία, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»

ΑΝΔΡΕΑΣ ΑΝΔΡΕΟΥ, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

ΧΡΗΣΤΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Καθηγητής, Α.Π.Θ.

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΓΚΑΡΑΝΑΤΣΙΟΥ, Υποψήφια Διδάκτωρ, Παν. Δυτικής Μακεδονίας

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΔΑΛΑΚΟΥΡΑ, Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κρήτης

ΣΙΔΗΡΟΥΛΑ ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ, Ομότιμη Καθηγήτρια, Α.Π.Θ.

ΣΟΦΙΑ ΗΛΙΑΔΟΥ-ΤΑΧΟΥ, Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

ΚΩΣΤΑΣ ΘΕΡΙΑΝΟΣ, Δρ. Επιστημών της Αγωγής, Ίδρυμα Γληνού
ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΚΑΛΕΡΑΝΤΕ, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Παν. Δυτικής Μακεδονίας

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ, Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

ΘΑΝΑΣΗΣ ΚΑΡΑΦΥΛΛΗΣ, Καθηγητής, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΙΜΟΥΡΤΖΗΣ, Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΚΚΙΝΟΣ, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ, Αναπληρωτής Καθηγητής, Α.Π.Θ.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πατρών

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΥΡΟΣΚΟΥΦΗΣ, Καθηγητής, Α.Π.Θ.

ΜΑΡΙΑΝΘΗ ΜΠΕΛΛΑ, Μ.Εδ. Ιστορία και Διδακτική της Ιστορίας, Ίδρυμα Γληνού

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΕΤΣΑΣ, Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

ΣΗΦΗΣ ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Ομότιμος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πατρών

ΠΑΥΛΙΝΑ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Υποψήφια Διδάκτωρ, Πανεπιστήμιο

Πελοποννήσου

ΕΥΘΥΜΙΑ ΠΑΥΛΙΔΟΥ, Υποψήφια Διδάκτωρ, Α.Π.Θ.

ΜΑΡΙΑ ΡΕΠΟΥΣΗ, Καθηγήτρια, Α.Π.Θ.

ΒΙΚΥ ΣΙΓΟΥΝΤΟΥ, Υποψήφια Διδάκτωρ, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

ΝΙΚΟΣ ΤΕΡΖΗΣ, Ομότιμος Καθηγητής, Α.Π.Θ.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΖΗΚΑΣ, Αναπληρωτής Καθηγητής, Α.Π.Θ.

ΚΩΣΤΗΣ ΤΣΙΟΥΜΗΣ, Καθηγητής, Α.Π.Θ.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΤΥΜΠΑ, Υποψήφια Διδάκτωρ, Α.Π.Θ.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΦΟΥΚΑΣ, Επίκουρος Καθηγητής, Α.Π.Θ.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Φ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, Καθηγητής, Α.Π.Θ.

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Σοφία Ηλιάδου-Τάχου
Δημήτρης Μαυροσκούφης
Γιάννης Μπέτσας
Βασίλης Φούκας
Δημήτρης Φ. Χαραλάμπους

ΧΟΡΗΓΟΙ

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων
Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών
«Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας
«Επιστήμες της Αγωγής: Θεωρητικές, Ερευνητικές
και Διδακτικές Προσεγγίσεις στην Ιστορία
και στην Τοπική Ιστορία»
Ειδικός Λογαριασμός Κονδυλίων Έρευνας Α.Π.Θ.
Εκδόσεις Κυριακίδη